

УДК 94:[636.09:316.77](477.46-35)«18/19»(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2023-1-127-136

Sylka Oksana

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
National Union of Local Historians of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-1938>
e-mail: omedalieva@ukr.net*

COMMUNICATION IN THE EARTH ENVIRONMENT AT THE END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY: VETERINARY CASE (BASED ON THE MATERIALS OF THE ZOLOTONOSHA DISTRICT OF POLTAVA PROVINCE)

Abstract. *The purpose of the article is to highlight the historical specifics of the formation of communication networks between administrative-territorial levels in the process of organizing the Zolotonsky Zemstvo Veterinary of Poltava Province.*

Scientific innovation. *On the basis of reporting and statistical sources, the author highlighted for the first time the main milestones of the creation of veterinary and epizootic control in the Zolotonsky zemstvo of the Poltava province in the specified chronological period. The emergence of the veterinary care system is considered as the result of communication links between the state, provincial and district zemstvos.*

Conclusions. *At the beginning of the 20th century, veterinary medicine became part of the Zemstvo medical system. The organization of veterinary affairs in the Zolotonsky Zemstvo had its own peculiarities and took place in close cooperation with the state and the provincial Poltava Zemstvo. We define the organizational structure of veterinary medicine in Zolotonsha district as “mixed”, in which both the provincial and district zemstvos played an important role.*

Key words. *Zemstvo veterinary medicine, Zolotonsky zemstvo, social communication, veterinary epizootic supervision, veterinary clinic.*

Силка Оксана

*доктор історичних наук, доцент,
Національна спілка краєзнавців України, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-1938>
e-mail: omedalieva@ukr.net*

КОМУНІКАЦІЯ У ЗЕМСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.: ВЕТЕРИНАРНА СПРАВА (НА МАТЕРІАЛАХ ЗОЛОТОНІСЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Анотація. *Мета статті полягає у висвітленні історичної специфіки формування комунікаційних мереж між адміністративно-територіальними рівнями у процесі організації Золотоніської земської ветеринарії Полтавської губернії.*

Наукова новизна. *На основі звітно-статистичних джерел авторка вперше висвітлила основні віхи створення ветеринарно-епізоотичного контролю у Золотоніському земстві Полтавської губернії у зазначений хронологічний період. Поява системи ветеринарної допомоги розглядається як результат комунікаційних зв'язків між державою, губернським та повітовим земствами.*

Висновки. *На початок XX ст. ветеринарія стала частиною земської медичної системи. Організація ветеринарної справи у Золотоніському земстві мала свої особливості і проходила у тісній співпраці з державою та губернським Полтавським земством. Організаційну структуру ветеринарної медицини Золотоніського повіту визначаємо як «змішану», у якій і губернське, і повітове земства відігравали важливу роль.*

Ключові слова. *Земська ветеринарія, Золотоніське земство, соціальна комунікація, ветеринарно-епізоотичний нагляд, ветеринарна амбулаторія.*

Постановка проблеми. *Зародження земської системи ветеринарної допомоги населенню у другій половині XIX ст. мало свої особливості, які були відмінними від побудови системи медичної допомоги. Реалізація проєкту «Земська ветеринарна справа» стала можливою завдяки кільком рівням комунікації: держава-губернія-повіт, лікар-*

фельдшер-селянин та повітовий справник-гласний-волосний старшина. Земська ветеринарія зародилась як необхідність боротьби з чумними захворюваннями худоби, а вже згодом сконцентрувалася на заходах із ліквідації інших хвороб – сапу та сибірської язви. І лише після цього відбулось запровадження обов'язкових щеплень, створювались лабораторії для виготовлення вакцин, виділялись кошти на компенсації за вбитих тварин. Вершиною ветеринарної допомоги стало виникнення лікувальної ветеринарії – організували лікувальні амбулаторії, запровадили ветеринарні ділянки з лікарями та фельдшерами. Відмінність у становленні земської ветеринарії від земської медицини полягає у їхній спрямованості. Так, якщо земська медицина виникла з потреби організації лікування, а потім перейшла до профілактичних (санітарних) завдань, то земська ветеринарія виникла з необхідності локалізації епідемії та забезпечення від них інші села, з часом перейшла до розуміння необхідності організації системи лікування худоби. У Золотоніському повіті земська ветеринарія існувала за змішаним принципом, який полягав у різних комбінаційних підходах участі у ній Полтавського губерньського та Золотоніського повітового земств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема комунікації у земському середовищі в останній третині XIX – на початку XX ст. у сучасній історіографії практично не виокремлюється як напрям наукових досліджень, хоча і актуалізується в контексті іншої проблематики. Так, наприклад, вектори та результати комунікаційних практик між земством на регіональному та місцевому рівнях у сфері соціальної роботи проаналізовано у роботі О. Іванченко¹, питання співпраці органів місцевого самоврядування Лівобережних земств із агропросвітницькими товариствами – Л. Крот², особливості діяльності земських установ Полтавської губернії з розгортання традиційних українських промислів – Т. Малєєва³, комунікаційні мережі земства та населення у організації протипожежних заходів – С. Сташенка⁴ тощо. Осібно в історіографії з соціальних комунікацій виокремлено дослідження І. Верховцевої про специфіку взаємовідносин земських органів влади із селянським соціокультурним простором⁵.

Мета статті полягає у висвітленні історичної специфіки формування комунікаційних мереж між різними адміністративно-територіальними рівнями у процесі організації Золотоніської земської ветеринарії Полтавської губернії, систематизації наявної у звітних матеріалах Золотоніського земства інформації про ветеринарію та введення до історіографії персональних імен земських ветеринарів і фельдшерів.

Виклад основного матеріалу. Серед чисельних завдань, які постали перед Золотоніським земством у перші роки його діяльності (з 1865 р.), значилася організація у повіті «Ветеринарного відділу». І лише 30 травня 1869 р. за дорученням земських зборів, розпочалася робота з влаштування в повіті земської ветеринарії. Причин активізації цього питання було дві: перша – наполягання Полтавського губерньського земства на необхідності налагодити структуру інформування губерньського центру про захворювання тварин по лінії «губернське земство-повітове земство-волосне правління», а друга – чергова поява у Золотоніському повіті «холери, ящура та тифозної гарячки» у свійської худоби. Протягом 1869 р. року від поширення епізоотій, переважно ящура та тифозної гарячки, у повіті було вражено хворобами 7962 голови худоби, з яких загинуло 541⁶.

¹ Іванченко О. Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні : дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філософії. Запоріжжя, 2021. 246 с.

² Крот Л. Про роль земських установ Лівобережної України в формуванні та діяльності дрібних сільськогосподарських товариств. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2007. Вип. 39–40. С. 188–193.

³ Малєєва Т. Діяльність земських установ Полтавської губернії з розгортання традиційних українських промислів у період з 1864 по 1914 роки : автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2002. 21 с.

⁴ Сташенко С. Протипожежна діяльність земств Лівобережної України : автореф. дис... канд. іст. наук. Черкаси, 2004. 20 с.

⁵ Верховцева І. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): дис... канд. іст. наук. Ізмаїл, 2004. 240 с.; Верховцева І. Вітчизняний досвід взаємин між органами місцевого самоврядування: сільське самоврядування та земство. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 152–161.

⁶ Отчет за 1869 год Золотоношской уездной земской управы. Полтава: в типографии Пигуренко, 1870. С. 133.

Однак земські ветеринарні справи далі обговорень на засіданнях не рухалися впритул до 1882 р. Причина полягала, за звітно-статистичними документами, у відсутності достатньої суми коштів для повного фінансування роботи земського ветеринарного лікаря та його помічників. Натомість заходами із локалізації та ліквідації епізоотичних хвороб займалися Золотоніська земська управа та Комітет громадського здоров'я⁷. У межах Полтавської губернії станом на 1868 р. лише 5 повітів спромоглися на започаткування ветеринарної допомоги населенню – Зінківське, Кобеляцьке, Лохвицьке, Полтавське та Прилуцьке⁸.

Необхідність локалізувати та ліквідувати епідемічні хвороби худоби щоразу змушувала місцевих депутатів та керівництво Золотоніського земства ставити на обговорення питання про організацію роботи ветеринарного лікаря. Після тривалих дискусій Золотоніське земство спромоглося забезпечити фінансування одного земського ветеринарного фельдшера за умов оплати його праці лише на період епідемії. Відомо, що у 1871 р. на цій посаді працював фельдшер Щербина⁹. Така практика була традиційною у Золотоніському земстві на початку втілення проєкту «Земська ветеринарія» – при виникненні чергової хвилі інфекційного захворювання худоби земські збори голосували за запрошення фахівця, а після локалізації та ліквідації епідемії, співпраця з лікарем/фельдшером припинялася¹⁰.

Коли у 1872–1873 рр. у Золотоніському повіті вчергове було зафіксовано епідемію чуми великої рогатої худоби, земство запросило допомоги у Рейнфельда – ветеринарного лікаря 3-го гусарського Єлисаветградського полку, який квартирувався у Золотоноші. Тут ми спостерігаємо своєрідну комунікацію між земськими органами влади та Військовим міністерством Російської імперії. Адже військовий ветеринар повинен був отримати дозвіл на проведення цивільної діяльності у свого безпосереднього керівництва. Оплата праці лікаря, зафіксована у документах Золотоніської земської управи, складала 3 руб. на добу та «проїзні». Загалом за свою роботу Рейнфельд отримав 737 руб. 25 коп., а фельдшер Щербина – 250 руб.¹¹ Також у період активізації епізоотичних хвороб Золотоніське земство додатково виділило кошти на «облаштування у інфікованих чумою місцевостях у літній період карантинних загонів, на оренду у зимовий час карантинних дворів, на облаштування загонів та дворів відповідним обладнанням, на оплату працю працівникам цих дворів та загонів, на заходи, які були спрямовані на посилення поліцейного контролю за цими територіями та на залучення, на договірній основі, тимчасових ветеринарних фельдшерів»¹². На цю статтю видатків Золотоніське земство у 1872 р. виділило 945 руб. 57 коп. Проблема нестачі вільних коштів була вирішена за рахунок надання кредиту з боку Полтавського губернського земства у розмірі 1000 руб. «для запровадження заходів, які будуть спрямовані на ліквідацію чуми»¹³. Прохання Золотоніського, Лохвицького, Переяславського та Кременчуцького земств до губернського центру про взяття на свій баланс оплату праці лікарів-ветеринарів було відхилено¹⁴. Додамо, що оплата праці військового ветеринарного лікаря Рейнфельда та нового для земства фельдшера Мензелевського розтягнулася на кілька років. Принаймні у 1875 р. Золотоніське земство ще оплачувало їхню роботу за 1872 – 1873 рр. у розмірі 446 руб. 10 коп.¹⁵ Цілком можливо, що фельдшер Мензелевський був одним із «тимчасово запрошених» Золотоніським земством.

3 червня 1879 р. на рівні держави був прийнятий закон «Про обов'язкову ліквідацію зачумлених тварин». Саме необхідність виконання норм цього закону стимулювала на місцях чергове обговорення питання організації системи земської ветеринарії.

«Звіти» Золотоніського земства за 1879 р. містять інформацію, що «до ліквідації чуми» за рахунок земських коштів були залучені «ветеринарний лікар з фельдшерами»¹⁶. Але, на

⁷ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, 1883. С. 134.

⁸ Велецкий С. Двадцать пять лет деятельности земства в Полтавской губернии с 1866 по 1892 год. Краткий отчет. Полтава : тип. Л. Фришберга, 1894. С. 103.

⁹ Тут і далі у матеріалах золотоніського земства відсутні ініціали у ветеринарних лікарів та фельдшерів.

¹⁰ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, 1883. С. 134.

¹¹ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1873 год. Полтава : тип. Пигуренка. 1874. С. 123–124.

¹² Там само.

¹³ Там само. С. 123.

¹⁴ Велецкий С. Н. Двадцать пять лет деятельности земства в Полтавской губернии с 1866 по 1892 год. Краткий отчет. Полтава : тип. Л. Фришберга, 1894. С. 103.

¹⁵ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1875 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, 1876. С. 20, 106.

¹⁶ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1879 год. Полтава: тип. Н. Пигуренка, 1880. С. 141.

жаль, при цьому жодного прізвища не зазначено. Ми, як робочу версію, припускаємо, що цим ветеринарним лікарем міг бути золотоніський житель, лікар-ветеринар, надвірний радник Франц Станіславович Топчевський (1822–1908?). Він брав участь у російсько-турецькій війні 1877–1878 р.¹⁷ і після демобілізації повернувся до Золотоноші. Принаймні це перше прізвище місцевого фахівця, який мав державну ліцензію на проведення ветеринарної практики.

Після підтвердження чергової чуми на початку 1880 р., до справи лікування худоби та організації карантину так само, як і у попередні періоди, земство долучило «ветеринарного лікаря та фельдшера»¹⁸. І знову – у земських документах відсутні прізвища ветеринарів.

У 1882 р. у межах Золотоніського повіту вибухнула щорічна епідемія чуми. Комітет громадського здоров'я спрямував у епіцентр захворювання м-ко Бубнів ветеринарного лікаря Франца Топчевського. Того ж року Золотоніське земство увійшло у колаборацію з державним Комітетом громадського здоров'я у вирішенні питання щодо оплати праці найманим лікарем і фельдшеру та організації карантинних заходів. Так, при загальних витратах у 700 руб. земство профінансувало протиепізоотичні заходи на суму 448 руб. Однак цих коштів було недостатньо для ліквідації хвороб і восени 1882 р. чума та ящур продовжили ширитися Золотоніським повітом. Коштів на локалізацію хвороб катастрофічно не вистачало. Земство змушене було узяти кредит на 600 руб. (на закупівлю ветеринарно-медичних препаратів) і відмовитися від послуг лікаря та фельдшера. За цей рік зафіксовано відомості, що ветеринарні фельдшери працювали/проживали у Богодухівській та Вознесенській волості¹⁹. Саме ці волості стануть у подальшому одними з дільничних центрів у структурі Золотоніської земської ветеринарії.

У 1883 р. до справи організації ветеринарної земської медицини на місцях учергове долучилося Полтавське губернське земство, яке спромоглося обґрунтувати у Міністерства внутрішніх справ необхідність фінансування роботи 10 ветеринарних лікарів у межах губернії. У Золотоніському повіті за цією програмою упродовж 1883 – листопада 1885 рр. працював лікар Фірсов. Згідно з офіційними списками ветеринарних лікарів, можемо припустити, що «лікар Фірсов» – це колецький секретар Петро Іванович Фірсов²⁰. Після того, як він звільнився зі своєї посади, місце ветеринара було вакантним до серпня 1886 р. Згідно з рішенням Полтавських губернських зборів, обов'язки ветеринара на Золотоніщині виконував державний ветеринарний лікар Переяславського повіту, паралельно зі своїми. У серпні 1886 – березні 1888 рр. урядовим ветеринарним лікарем (позаштатним) Золотоніського та Пирятинського повітів був пан Шурменьов/Шурмев²¹.

Власне Золотоніське земство у частині ветеринарії працювало й над її законодавчим забезпеченням. Були прийняті «Обов'язкові правила для населення повіту щодо попередження сапа, сказу та інших захворювань домашньої худоби» (1885 р.)²². Усі інші дії місцевої влади з метою уникнення епізоотичних хвороб були спрямовані на: обмеження перебування худоби на ярмарках та людних місцях, виплату компенсацій за забій хворих тварин, аренду або купівлю приватної землі для відведення її під могильники худоби²³.

З березня 1888 р. Полтавське губернське земство вдруге організувало оплату плаці ветеринарного лікаря у Золотоноші та повіті за рахунок губернського земства у межах реалізації програми «Попередження та ліквідації чуми рогатої худоби». До обов'язків

¹⁷ Памятник восточной войны 1877–1878, заключающий в себе в алфавитном порядке. С.Пб. : тип. Б. Г. Янпольского, 1878. С. 410.

¹⁸ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1880 год. Полтава: тип. Н. Пигуренка, 1881. С. 134.

¹⁹ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1882 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, 1883. С. 134–138, 328.

²⁰ Российский медицинский список : списки врачей, ветеринаров, зубных врачей, фармацевтов и аптек на 1883 год. С.Пб. : Упр. гл. врачебного инспектора М-ва внутренних дел, 1883. С. 372.

²¹ Отчет Золотоношской уездной земской управы XXIII очередного созыва за 1886 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, Полтава, 1887. С. 163.; Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXIV очередного созыва за 1887 год. Полтава : тип. Н. Пигуренка, 1888. С. 155.

²² Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXII очередного созыва за 1885 год. Полтава : тип. Пигуренка, 1886. С. 137.

²³ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXIII очередного созыва за 1886 год. Полтава : тип. Пигуренка, 1887. С. 163–166.; Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXIV очередного созыва за 1887 год. Полтава : тип. насл. Пигуренка, 1888. С. 155–156.

нового ветеринара входило не лише фахове реагування на факти виявлення чуми, але й контроль та лікування усіх епізоотичних хвороб. Золотоніська земська управа залучала цього ветеринара у 1888 р. для ліквідації епідемії сибірської язви в одному із сіл повіту (с. Прохорівка)²⁴.

У 1889 р. Полтавські губернські збори відмовили Золотоніській земській управі у вирішенні питання про фінансування з губернського бюджету оплати «подорожніх» коштів для ветеринарних лікарів та фельдшерів²⁵.

Фінансові звіти Золотоніського земства за 1889 р. містять інформацію, що ветеринарним лікарем, який працював за губернською програмою, був Гнат Гнатович Дидзюль/Диздюль/Дидвуль (умовно ставимо дату з 1888? р.). Державну ліцензію на проведення лікарняної практики Г. Дидзюль отримав у 1884 р. і був підзвітний Міністерству внутрішніх справ²⁶; помічником-фельдшером від Полтавського губернського земства у нього був Андрейченко (умовно теж з 1888 р.). Оплата їхньої праці у звітному році становила 916 руб. 63 коп. та 240 руб. відповідно²⁷. У статистичних матеріалах загальнодержавного рівня за 1890 р. зазначено, що у Золотоноші «в'язничим, міським та ветеринарним» лікарем працював Макар Іванович Гуссов²⁸. У 1891 р. Г. Дидзюль отримав 1000 руб. оплати праці, а його помічник-фельдшер Андрій Ченка – 240 руб. відповідно²⁹. У 1891 р. «подорожні» кошти за рахунок Золотоніського земства для ветеринарного лікаря та фельдшера становили 253 руб. 86 коп.³⁰, у 1892 р. – 500 руб.³¹ У 1892 р. оплата праці Г. Дидзюля становила 1000 руб., а нового фельдшера Васильченка – 240 руб.³² У 1893 р. додався ще один запрошений фельдшер – Забегайло. Свою роботу у Золотоніському повіті фельдшери поєднували із роботою в інших повітах. Так, відомо, що фельдшер Васильченко працював «на ліквідації чуми» у Константиноградському повіті, а фельдшер Забегайло у м. Прилуках³³.

Вперше зустрічаємо звіт ветеринарного лікаря Г. Дидзюля з приставкою «земський» за 1895 р.³⁴. Золотоніське земство не виділяло коштів а ні на закупівлю ліків від хвороб, а ні інструментів, якими лікар мав працювати. При виявленні хвороби у тварини, її власник повинен був придбати і ліки, й інструменти за власний рахунок. Відповідно, кількість бажаних відводити свою худобу до ветеринара, була мінімальною. Зміни сталися у 1896 р., коли на чергове звернення Г. Дидзюля «Про необхідність створення земської ветеринарної амбулаторії» Золотоніські повітові збори дали згоду на виділення відповідних коштів – «на купівлю ліків для безоплатного використання та інструментів»³⁵. Ветеринарна лабораторія була відкрита 1 травня 1897 р. Цей захід сприяв кількісному збільшенню звернень до ветеринарної служби. Також восени 1897 р. обговорювалося питання про виділення додаткових коштів на оплату праці 3 земських ветеринарних фельдшерів, закупівлю для них медикаментів та інструментів з метою організації у повіті 3 фельдшерських пунктів.

²⁴ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXVI очередного созыва 1890 год. Полтава : тип. Л. Фришберга, 1890. С. 196.

²⁵ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1889 год Золотоношскому уездному земскому собранию XXVI очередного созыва 1890 год. Полтава : тип. Л. Фришберга, 1890. С. 309.

²⁶ Российский медицинский список : списки врачей, ветеринаров, зубных врачей, фармацевтов и аптек на 1886 год. Петроград : Упр. гл. врачебного инспектора М-ва внутренних дел, 1886. С. 507.

²⁷ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXVI очередного созыва 1890 год. Полтава : тип. Л. Фришберга, 1890. С. 255.

²⁸ Российский медицинский список : списки врачей, ветеринаров, зубных врачей, фармацевтов и аптек на 1890 год. Петроград : Упр. гл. врачебного инспектора М-ва внутренних дел. 1890. С. 55.

²⁹ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXVIII очередного созыва 1892 год. Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1892. С. 289.

³⁰ Отчет Золотоношской уездной земской управы за 1891 год Золотоношскому уездному земскому собранию XXVIII очередного созыва 1892 год. – Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1892. С. 239.

³¹ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXIX очередного созыва за 1892 год. Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1893. С. 37.

³² Там само. С. 121.

³³ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXX очередного созыва за 1893 год. Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1894. С. 143.

³⁴ Приложение к отчету Золотоношской уездной земской управы за 1895 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1896. С. 199–201.

³⁵ Приложение к отчету Золотоношской уездной земской управы за 1897 год. Золотоноша : лито-тип. Лепского и Вурмана, 1898. С. 251.

Зважаючи на це, 1897 р. можемо вважати роком започаткування ветеринарної структури у Золотоноському повіті. Станом на 1898 р. у Золотоноському повіті вона була такою: діяла ветеринарна амбулаторія у повітовому місті Золотоноша; створено осередки ветеринарних ділянок у волосних центрах Гельмязові, Богодухівці та Ірклієві; оплата праці фельдшерів здійснювалася за рахунок повітових земських коштів (300 руб. оплата та 120 руб. «подорожніх»); за консультування та допомогу у роботі фельдшерів лікар Г. Дидзюль додатково отримував фінансове стимулювання у розмірі 600 руб. на рік із коштів Золотоношського земства. На нашу думку, варто наголосити ще раз на тому факті, що Гнат Дидзюль працював як Полтавський губернський земський лікар, а Золотоноське земство забезпечувало йому виплату «подорожніх». У 1898 р. було розповсюджено «Інструкцію» Золотоноських земських зборів щодо обов'язків ветеринарного персоналу. Усі ці дії сумарно стимулювали звернення селян за ветеринарною допомогою, покращували стан худоби у повіті та поступово змінювали на позитив ставлення селян до фахових знань фельдшерів.

Щодо особи ветеринарного лікаря, то за 1898 р. звітно-статистичні матеріали зазначають Г. Дидзюля та надвірного радника Франца Станіславовича Топчевського³⁶. Тобто, через 16 років Золотоноське земство знову запрошує військового 76-річного ветеринара на службу. Упродовж 1899–1905 рр. Ф. Топчевський значиться єдиним ветеринаром у повіті; у 1906–1907 рр. – знову два лікарі: Ф. Топчевський та Г. Дидзюль; упродовж 9 квітня – 23 червня 1908 р. – Г. Зеленський; у 1908 – 1912 рр. – Г. Дидзюль та фельдшер Федір Григорович Андрейченко (до 1915 р.); у 1912 р. другим фельдшером значиться вже нам відомий К. Буякас; у 1913–1916 рр. призначено нового повітового лікаря Миколу Олексійовича Крутикова. Останній у 1916 р. був мобілізований до лав війська, і його змінив Г. Дидзюль³⁷.

Станом на 1900 р. у повіті вже активно діяла створена ветеринарна структура: у Золотоноші працював міський лікар (Ф. Топчевський) та фельдшер, у повіті – 3 дільничних фельдшерів, які працювали у амбулаторіях – Гельмязівський, Іркліївський та Богодухівський³⁸.

Збільшення обсягів роботи у ветеринарного лікаря та фельдшерів поставило питання перед Золотоноським земством про необхідність розширити штат фахових лікарів. Однак брак коштів змушував земство звертатися до Полтавського губернського земства з клопотанням узяти на себе оплату праці майбутніх двох ветеринарних лікарів шляхом надання позики Золотоноському земству у розмірі 1500 руб.³⁹ Посаду другого лікаря планувалося надати Золотоноському земському стипендіату Г. Зеленському, який проходив навчання у Харківському ветеринарному інституті у 1899–1907 рр. Ветеринарні фельдшери фінансово утримувалися Золотоноським земством. Усі вони, згідно з земськими звітами, станом на 1904 р. не мали фахової освіти, а «досвід ветеринарної практики отримали під час проходження військової служби»⁴⁰.

На 1905 р. Полтавське губернське земство затвердило кошторис, в якому передбачило виділення субсидій земствам на розвиток ветеринарії. Зокрема, по 600 руб. на кожного лікаря та 150 руб. на кожного фельдшера. Оскільки у Золотоноському повіті працювали 1 лікар (Ф. Топчевський) та 5 фельдшерів, на рахунки земства було спрямовано 1350 руб. Згідно з новими фінансовими розрахунками, Золотоноське земство продовжило розвиток ветеринарної структури, запланувавши створити 8 фельдшерських ділянок із 8 фельдшерами. У результаті обговорень та взаємодії, не завжди продуктивної з

³⁶ Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1899 год. – Полтава : лито-тип Губ. правления, 1899. Золотоношский уезд. С. 15. Разд. паг.

³⁷ На матеріалах «Адрес-календарей и справочных книжек Полтавской губернии на 1899–1916 годов. Полтава : лито-тип Губ. правления, 1899–1917. Золотоношский уезд».

³⁸ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXXVIII очередной сессии за 1901 год. Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1902. С. 26.; Адрес-календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год. Полтава : лито-тип Губ. правления, 1901. Золотоношский уезд. С. 12. Разд. паг.

³⁹ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XXXX очередной сессии за 1903 год. Золотоноша : тип. П. Лепского и И. Вурмана, 1904. С. 30.

⁴⁰ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XLI очередной сессии за 1904 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1905. С. 38.

губернським центром, зупинилися на створенні 3 нових ділянок. Як засвідчує повітовий звіт, «усі нові ветеринарні волосні амбулаторії мають аптекарський посуд, шафи для зберігання медикаментів, необхідний медичний інструментарій, книги, інструкції, список сіл та графік їхнього відвідування фельдшером»⁴¹.

Станом на 1 січня 1905 р. Золотоніська земська структура ветеринарної допомоги була такою: Золотоніська міська амбулаторія, лікар + фельдшер, Богодухівська ділянка (з 1898 р.), Гельмязівська ділянка (з 1898 р.), Іркліївська ділянка (з 1898 р.), Піщанська ділянка (з 1905 р.), Великохутірська ділянка (з 1905 р.), Бойківщицька (Деркачівська) ділянка (з 05.1905 р.), Вереміївська ділянка (з 1905 р.), Великобурімська ділянка (з 1905 р.). На цей період встановлено й ім'я одного із земських фельдшерів Іркліївської ділянки – Казимир Гнатович Буякас/Буякась. Він працював до 20 серпня 1904 р. і залишив земську службу у зв'язку з призивом до війська. До кінця року посада фельдшера Іркліївської ділянки залишалася вакантною, а його обов'язки поєднував зі своїми фельдшер Вереміївської ділянки. Після повернення з армії Казимир Гнатович навчався у фельдшерській школі на стипендію від Золотоніського земства, у 1906 р. був Золотоніським земським запасним фельдшером до 26 травня 1913 р., а потім і ветеринарним фельдшером м. Золотоноша у 1913–1915 рр.⁴²

Фінансові звіти за 1906 р. повідомляють про оплату праці 2 лікарів (1200 руб.) та 10 фельдшерів (3000 руб.)⁴³. Такий склад ветеринарного персоналу збережеться у Золотоніському повіті до 1917 р. Структура та матеріальна частина ветеринарії з 1905 р. зазнавали поступових змін. Так, територія повіту була поділена на дві великі частини. До першої належала Золотоніська ділянка з амбулаторією та лікарем, Великохутірська ділянка, Бойківщинська ділянка, Гельмязівська ділянка, Прохорівська ділянка, Безпальчівська ділянка; до другої – Іркліївська ділянка з амбулаторією та лікарем, Вереміївська ділянка, Великобурімська ділянка та Богодухівська ділянки. Для Іркліївської амбулаторії Золотоніське земство орендувало приміщення, а з 1 січня 1913 р. виплачувало «квартирні» кошти лікареві у розмірі 300 руб. на рік (150 руб. із земських та 150 руб. із губернських коштів)⁴⁴.

Щодо персонального складу земських ветеринарних фельдшерів, то збереглися імена К. Пустовойта (1 грудня 1910 р.) та Д. Юхна (з 8 грудня 1910 р.) Безпальчівської ділянки, О. Шафороста (з 30 серпня 1910 р.) та І. Іляшенка (з 12 вересня 1910 р.) Великобурімської ділянки, В. Перетятка (до 20 серпня 1910 р.) Іркліївської ділянки⁴⁵.

У 1909 р. Золотоношському земству вдалося організувати роботу центрального земського складу медикаментів, який належав Полтавському земству як пункту, із якого розподілялися медикаменти й ветеринарному лікареві та фельдшерам. Наступним етапом стала побудова у Золотоноші спеціального приміщення для потреб ветеринарії – «Ветеринарної лікувальної амбулаторії-поліклініки». Місто виділило землю площею 1400 кв. сажень «на польовій дорозі, яка з'єднує на лісовими складами Піщанську та Гельмязівську дороги з міста»⁴⁶. Це приміщення планувалося побудувати як амбулаторію з квартирою для фельдшера, з інфекційним відділенням, з квартирою для лікаря, службовими приміщеннями та парканом. Терміни будівництва визначалися 1913–1914 рр.⁴⁷

Отже, створення Золотоніської земської ветеринарної системи відбувалося за складних економічних умов та в ситуації «кадрового професійного голоду». Перші 10 земських років протиепідеміологічні заходи реалізовувалися у тісній співпраці з державними та

⁴¹ Там само. С. 37.

⁴² Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XLIII очередной сессии за 1906 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1907. С. 104. 145 с.; Памятная книжка Полтавской губернии на 1915 год. Полтава : типо-лит. Губ. правления, 1915. Золотоношский уезд. С. 187.

⁴³ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XLIII очередной сессии за 1906 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1907. С. 192.

⁴⁴ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию L очередной сессии за 1913 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1914. С. 64.

⁴⁵ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию XLVII очередной сессии за 1910 год и приложения. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1911. С. 276.

⁴⁶ Отчет Золотоношской уездной земской управы Золотоношскому уездному земскому собранию L очередной сессии за 1913 год. Золотоноша : тип. Лепского и Вурмана, 1914. С. 64–66.

⁴⁷ Там само. С. 65.

губернськими органами влади. Закон від 3 червня 1879 р. вчергове актуалізував проблему організації епізоотичних заходів та спричинив обговорення питання про необхідність звернення уваги на стан ветеринарії, а його виконання у перспективі – створило систему земської ветеринарної допомоги населенню. Організація ветеринарної справи у Золотоніському земстві мала свої особливості й проходила у тісній співпраці з губернським Полтавським земством. Відсутність фінансових коштів не дозволила Золотоніському земству швидко організувати систему ветеринарної допомоги та відповідно реагувати на факти появи епідемічних захворювань худоби. Як правило, земство обмежувалося запрошенням тимчасового лікаря та фельдшера на час епідемії. У зв'язку з цим Полтавське земство з 1880-х рр. узяло на себе частину фінансових витрат за статтею «ветеринарія». За його рахунок фінансувалася оплата праці одного ветеринарного лікаря та одного фельдшера-помічника, які працювали у Золотоноші. Золотоніське земство працювало над інформаційними заходами щодо комунікації із селянами, оплачувало «подорожні» витрати ветеринарного лікаря. Із часом адміністрації губернського і повітових земств усвідомили той факт, що результативна боротьба з епідеміями худоби буде ефективною лише за умов спільних дій кількох повітів, а то і губерній. У 10-х рр. ХХ ст. Золотоніське земство уже оплачувало роботу 1 лікаря, «подорожні» двом лікарям, роботу та «подорожні» 10 фельдшерам, закупувало необхідні медикаменти та інструментарій, а також винаймало приміщення для амбулаторії у с. Іркліїв. Загалом структуру ветеринарної системи Золотоніського повіту можна визначити як «змішану», в якій і губернське, і повітове земства відігравали важливу роль.

References

1. Adres-kalendar i spravochnaia knyzhka Poltavskoi hubernyy na 1899 hod (1899) [Address-calendar and reference book of the Poltava province for 1899]. Poltava : lyto-tyt Hub. Pravleniya [in Ukrainian].
2. Ivanchenko, O. (2021). Tradytsii ta novatorstvo zemskykh praktyk u sotsialnii roboti v Ukraini [Traditions and innovation of zemstvo practices in social work in Ukraine]. Candidate's thesis. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
3. Krot, L. (2007). Pro rol zemskykh ustanov Livoberezhnoi Ukrainy v formuvanni ta diialnosti dribnykh silskohospodarskykh tovarystv [On the Role of Zemstvo establishment of Left-Bank Ukraine in the Formation and Activity of Small rural societies]. Istoriiia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy [History of national economy and economic thought of Ukraine], 39–40, 188–193 [in Ukrainian].
4. Malieieva, T. (2002). Diialnist zemskykh ustanov Poltavskoi hubernii z rozghortannia tradytsiinykh ukraïnskykh promysliv u period z 1864 po 1914 roky [Activities of zemstvo institutions of the Poltava province on the deployment of traditional Ukrainian crafts in the period from 1864 to 1914]. Abstrakt of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Otchet za 1869 hod Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu (1879) [Report for 1869 of the Zolotovo County Land Administration]. Poltava: v typohrafyy Pyhurenko [in Ukrainian].
6. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu XXIII ocherednoho sozhva za 1886 hod (1887) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo XXIII Ordinary Convocation for 1886]. Poltava: typ. N. Pyhurenka [in Ukrainian].
7. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1873 hod (1874) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo for 1873.]. Poltava: typ. Pyhurenka [in Ukrainian].
8. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1875 hod (1876) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo for 1875]. Poltava: typ. N. Pyhurenka [in Ukrainian].
9. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1879 hod (1880) [Report of the Zolotov County Zemstvo for 1879]. Poltava: typ. N. Pyhurenka, 1880 [in Ukrainian].
10. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1880 hod (1881) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo for 1880]. Poltava: typ. N. Pyhurenka [in Ukrainian].
11. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1882 hod [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo for 1882]. (1882). Poltava : typ. N. Pyhurenka. [in Ukrainian].
12. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravu za 1891 hod Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobraniiu XXVIII ocherednoho sozva (1892) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo for 1891 to the Zolotonovsky County Zemstvo Zemstvo XXVIII Regular Convocation 1892]. Zolotonosha: typ. P. Lepskoho y Y. Vurmana [in Ukrainian].

13. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXIII ocherednoho sozyva za 1886 hod (1887) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Council of the XXII Regular Convocation for 1886]. Poltava: typ. Pyhurenka. [in Ukrainian].
14. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXVI ocherednoho sozyva 1890 hod (1890) [Report of the Zolotonovskaya County Zemstvo to the Zolotonovskaya County Council of the XXVI Ordinary Convocation of 1890]. Poltava: typ. L. Fryshberha [in Ukrainian].
15. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXVIII ocherednoho sozyva 1892 hod (1892) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo to the XXVII Regular Meeting of 1892]. Zolotonosha: typ. P. Lepskoho y Y. Vurmana [in Ukrainian].
16. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXIX ocherednoho sozyva za 1892 hod (1893). [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo XXIX Regular Meeting for 1892]. Zolotonosha: typ. P. Lepskoho y Y. Vurmana [in Ukrainian].
17. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXX ocherednoho sozyva za 1893 hod (1894) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo XXX Regular Meeting for 1893]. Zolotonosha: typ. P. Lepskoho y Y. Vurmana [in Ukrainian].
18. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXXX ocherednoi sessyy za 1903 hod (1904) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo XXX Regular Session for 1903]. Zolotonosha: typ. P. Lepskoho y Y. Vurmana [in Ukrainian].
19. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XLI ocherednoi sessyy za 1904 hod (1905) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo XLI Regular Session for 1904]. Zolotonosha: typ. Lepskoho y Vurmana [in Ukrainian].
20. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XLIII ocherednoi sessyy za 1906 hod (1907) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo to the XIX Regular Session for 1906]. Zolotonosha: typ. Lepskoho y Vurmana [in Ukrainian].
21. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu L ocherednoi sessyy za 1913 hod (1914) [Report of the Zolotonovsky County Zemstvo to the Zolotonovsky County Zemstvo L Regular Session for 1913]. Zolotonosha: typ. Lepskoho y Vurmana [in Ukrainian].
22. Otchet Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy Zolotonoshskomu uezdnomu zemskomu sobranyiu XXIV ocherednoho sozyva za 1887 hod (1888) [Report of the Zolotonovskaya County Zemstvo to the Zolotonovsky County Council of the XXIV Regular Convocation for 1887]. Poltava: typ. N. Pyhurenka [in Ukrainian].
23. Pamiatnyk vostochnoi voyny 1877–1878, zakliuchaiushchyi v sebe v alfavytnom poriadke (1878) [Monument to the Eastern War 1877-1878, consisting in alphabetical order]. S.Pb.: typ. B. H. Yanpolskoho [in Ukrainian].
24. Prylozhenye k otchetu Zolotonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy za 1895 hod (1896) [Annex to the Zolotov County Land Office Report for 1895]. Zolotonosha: typ. Lepskoho y Vurmana. [in Ukrainian].
25. Prylozhenye k otchetu Zootonoshskoi uezdnoi zemskoi upravyy za 1897 hod (1898) [Appendix to the Zolotov County Land Office Report for 1897]. Zolotonosha: lyto-typ. Lepskoho y Vurmana [in Ukrainian].
26. Rossyiskyi medytsynskiy spysok: spysky vrachei, veterynarov, zubnykh vrachei, farmatsevtov y aptek na 1883 hod (1883) [Russian medical list: lists of doctors, veterinarians, dentists, pharmacists and pharmacists for 1883]. S.Pb.: Upr. hl. vrachebnogo ynspektora M-va vnutrennykh del [in Russian].
27. Rossyiskyi medytsynskiy spysok: spysky vrachei, veterynarov, zubnykh vrachei, farmatsevtov y aptek na 1886 hod (1886) [Russian medical list: lists of doctors, veterinarians, dentists, pharmacists and pharmacists for 1886]. Sankpeterburh: Upr. hl. vrachebnogo ynspektora M-va vnutrennykh del [in Russian].
28. Rossyiskyi medytsynskiy spysok: spysky vrachei, veterynarov, zubnykh vrachei, farmatsevtov y aptek na 1890 hod (1890) [Russian medical list: lists of doctors, veterinarians, dentists, pharmacists and pharmacists for 1890]. Sankpeterburh: Upr. hl. vrachebnogo ynspektora M-va vnutrennykh del [in Russian].

29. Stashenko, S. (2004). Protypozhezhna diialnist zemstv Livoberezhnoi Ukrainy [Fire-fighting activity of zemstvos of Left-Bank Ukraine]. Abstrakt of candidate's thesis. Cherkasy [in Ukrainian].
30. Veletskyi, S. (1894). Dvadsat piat let deiatelnosty zemstva v Poltavskoi hubernyy s 1866 po 1892 hod. Kratkyi otchet [Veletsky S. N. Twenty-five years of activity of the Zemstvo in the Poltava province from 1866 to 1892]. Poltava: typ. L. Fryshberha [in Ukrainian].
31. Verkhovtseva, I. (2004). Diialnist zemstv Pravoberezhnoi Ukrainy (1911–1920 rr.) [Activity zemstvos Right-Bank Ukraine (1911–1920)]. Candidate's thesis. Izmail: Izmails. derzh. hum. un-t [in Ukrainian].
32. Verkhovtseva, I. (2022). Vitchyzniani dosvid vzaiemyn mizh orhanamy mistsevoho samovriaduvannia: silske samovriaduvannia ta zemstvo [Domestic experience in local government relations rural self-government and zemstvo]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: publichne upravlinnia ta administruvannia [Scientific notes of the Tauride National University named after V.I. Vernadsky. Series: Public Administration and Administration], 33 (72), 3, 152–161 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 03.03.2023
Схвалено до друку / Accepted: 12.06.2023